

(Atkelta iš 57 p.)

rodo Leono Mulevičiaus paskelbti dokumentai [5,36–39], 1892 m. rugpjūčio mėnesį Vilniaus generalgubernatorius ir vyskupijos konsistorija susitarė dėl žemės naudmenų sukeitimo ir benediktinių bažnyčios perdavimo parapijai. Paskutinės vienuolės į Kauną buvo išvežtos 1893 m. gegužės 16 d., o vienuolynas perėjo išdo nuosavybėn. Gegužės 11 d. Kražiuose apsilankęs Kauno gubernatorius klebonui pasakė „jums perduodama bažnyčia“ [5, 39], tačiau galutinius sprendimus priiminėjo ne konsistorija ir ne Kauno gubernatorius.

KRAŽIŲ SKERDYNĖS

Kai kražiškiams jau buvo atsiradusi viltis, jog jie pasiekė pergalę, Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas (išliko žinių, kad jis labai mėgęs dovanas) 1893 m. sausio 13 d. neteko pareigų. Naujasis Vilniaus generalgubernatorius Piotras Orževskis į jam siūstus parapijiečių raštus nereagavo. Jis gavo Vidaus reikalų ministro raštą, kuriame buvo pranešta apie caro Aleksandro III 1893 m. birželio 22 d. „maloningą leidimą“ benediktinių bažnyčių ir vienuolyną nugriauti, o jų medžiagas panaudoti žemės ūkio mokyklai Kražiuose įkurti [5, 40–41].

1893 m. vis dar galiojo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas ir toje mokykloje buvo planuojama ne tik dėstyti rusų kalba, bet ir melstis, popui vadovaujant. Kražiškiai tokios mokyklos nenorėjo. Beje, minėtame rašte nurodyta, kad reikia paimti į išdą vienuolyno malūną ir naudmenas Šiaulių apskrityje ir perduoti juos rusų persikėlėjams įsikurti [ten pat].

1893 m. spalio 31 d. Kauno gubernatorius nusiuntė Telšių vyskupui raštą, kuriame nurodyta uždrausti pamaldas uždarytoje Kražių benediktinių bažnyčioje. Tų pačių metų lapkričio 4 d. gautas vyskupo atsakymas, kad pamaldas nebevyksta [5, 44]. Kražiškiai bažnyčią saugojo, kad iš jos nebūtų išneštas Švč. Sakramentas. Šioje bažnyčioje ir toliau buvo nuolat meldžiamasi. Nuo rugsėjo 13 d. šventovė buvo saugoma ne tik dieną, bet ir naktį. Nuo rugsėjo 13 d. kelis kartus iš bažnyčios mėginta išnešti Švč. Sakramentą, tačiau nesėkmingai. Švč. Sakramentą išnešti pabandęs Kražių klebonas Apolinaras Renadskis buvo surištas [5, 18]. Vykdydamas Kauno gubernatoriaus Nikolajaus Kligenbergo įsakymą, Žemaičių vyskupas M. Paliulionis įpareigojo Šiluvos dekaną Pranciškų Jastrembskį ir Kelmės kleboną Karolį Jaugelį nuvykti ir uždaryti Kražių benediktinių vienuolyno bažnyčią. Jie į pagalbą pasitėkė Raseinių apskrities policijos viršininką Piotrą Vichmaną, tačiau žmonės atvykėlių į bažnyčią neįleido ir šie išvažiavo neįvykdę nurodymo.

Šiluvos dekanas misijai nepavykus, 1893 m. lapkričio 21 d. į Kražius atvyko pats Kauno gubernatorius N. Kligenbergas su 12 žandarų, 70 policininkais ir 2 kunigais. Žmonės gubernatorių sutiko iškilmingai: su caro ir carienės portretais, bažnytinių procesijų atributais. Tačiau atvykėliai buvo nusiteikę ryžtingai. Kražiškiams nepaklausius įsakymo apleisti benediktinių bažnyčią, įvyko grumtynės. Į darbą buvo paleisti rimbai, nagaikos, akmenys, tvorų basliai, visa, kas po ranka pasitaikė. Gubernatoriui teko bėgti nuo žmonių, užsibarikaduoti bažnyčios palėpėje. Neįveikę pasipriešinimo, atvykėliai su parapijiečiais pradėjo ilgą derybas. Jos vyko visą naktį. Tuo laiku iš Varnių į Kražius buvo iškvieštas pastiprinimas ir prie miestelio ėmė artėti trys šimtinės kazokų. Pasipriešinti tokiai jėgai kražiškiai neįstengė. Išvaduotas gubernatorius leido kazokams plėšikauti ir siautėti. Susirėmimo metu buvo nusiaubta bažnyčia (sukaptos, sudaužytos skulptūros, kryžiai, suplėšyti, sušaudyti paveikslai). Besipriešinantys žmonės buvo trypiami raitelių,

daužomi kardais, nagaikomis, plakami rimbais. Egzekucija tęsėsi ir uždarius bažnyčią, išvaikius apie 400 jos saugotojų. Daliai kazokų plėšikaujant, prievartaujant moteris, kiti dalyvavo tardyme. Buvo apklausta 330 žmonių, daugybė nuplakta. Per skerdynes 9 žmonės žuvo, 50 buvo sužeista, daugybė suimta ir uždaryta į Šiaulius, Raseinius ir Tauragės kalėjimus. Vilniaus teismo rūmuose (tuo metu jie buvo įsikūrę iš grafienės Tiškevičienės nuomojamame name prie Katedros aikštės (Universiteto g. 12–14) buvo teisiami 71 Kražių bažnyčios gynėjai [5]. Teismo procesas, vykęs 1894 m. spalio 2–11 d., plačiai nuskambėjo visoje imperijoje. Kražiškių ginti Vilniaus advokatams Leonui Šostakauskui (1850–1904) ir Mykolui Venslauskui (1849–1917) iš Peterburgo į pagalbą atvyko žymiausi imperijos teisininkai Vladimiras Žukovskis, Aleksandras Turčianovas ir Sergejus Andrejevskis, taip pat kunigaikštis Aleksandras Urusovas iš Maskvos, Janas Mauricijus Kaminskis iš Varšuvos [5, 22]. Nors ir ginami įžymybių, net 35 kražiškiai buvo nuteisti, iš jų 4 – dešimčiai metų katargos. Visoje plačioje imperijoje ir užsienyje pasipiktinimas susidorojimu su taikiais žmonėmis buvo toks didelis, kad 1894 m. į valdžią atėjęs caras Nikolajus II atsižvelgė į Vilniaus teismų rūmų kreipimąsi ir katorga nuteistiems kražiškiams bausmes sušvelnino iki 1 metų kalėjimo, o kitus amnestavo.

Lietuvių tautinės savimonės ugdymo procese Kražių skerdynės atliko ypatingą vaidmenį. Jos tapo argumentu carų tautinei politikai apibūdinti, ilgai buvo aptarinėjamos slaptose lietuviškoje spaudoje. Kražiškius gynę advokatai jautėsi atlikę žygdarbį – Mykolas Venslauskas grupine advokatų nuotrauka buvo papuošęs net savo darbo kabinetą [6, 55].

Kražiškiai benediktinių bažnyčių apgynė, ji liko nenugriauta, tačiau XIX a. parapijai perduota nebuvo. Iki 1908 m. vidurio, kol ji buvo perduota Kražių parapijai, bažnyčia stovėjo neremontuojama. Tuo laiku ji buvo be stogo, išdaužytais langais. Bažnyčios viduje lipdiniai buvo apirę, altorių vertybės išvogtos. XX a. pradžioje bažnyčia suremontuota (gontais uždengtas stogas, sudėtos grindys, durys, langai) ir 1910 m. rugsėjo 4 d. pašventinta. Minint Kražių skerdynių 100 metų sukaktį (1993), šventoriaus vartuose buvo įkomponuotas skulptoriaus Regimanto Midvickio sukurtas bareljefas.

Parapinė Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia XX a. pradžioje buvo suremontuota ir tapo 1919 m. atidarytos progimnazijos (vėliau – gimnazija, nuo 1936 m. – tik pradinė mokykla) moksleivių bažnyčia. Medinė parapinė bažnyčia neišliko – ji sudegė 1941 m. birželio mėnesį, kaip ir didžioji dalis per tą gaisrą sudegusių miestelio namų (tąsyk ugnis sunaikino apie 90 proc. Kražių pastatų).

KRAŽIŲ ŽYDŲ BENDRUOMENĖ

Gausi žydų bendruomenė Kražiuose nuo XVII a. turėjo savo maldos namus. Po 1881 m. caro įsako, neleidusio žydams turėti žemės nuosavybės, į Kražius persikėlė daug šios tautybės žmonių. Amžiaus pabaigoje jie miestelyje turėjo trijų sinagogų kompleksą, kuris buvo miestelio centre, ašyje tarp buvusios kolegijos ir benediktinių vienuolyno. Apie 1930 m. šias sinagogas nupiešė šiauliškis dailininkas Gerardas Bagdonavičius.

DABARTINĖ KRAŽIŲ BAŽNYČIA

Šiandien Kražiuose stovi vienintelė išlikusi buvusi benediktinių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia. Sudėtinga šventovės istorija rodo, kad mažai tikėtina, jog ji išliko nepakitusi nuo T. Žebrausko laikų. Tai baroko stiliaus vienanavė dvibokštė bažnyčia

su kvadratine presbiterija, prie kurios šonuose prišlietos koplyčia ir zakristija. Kairėje bažnyčios pusėje uždara dviejų aukštų galerija bažnyčios vargonų chorą jungė su vienuolynu. Bažnyčios fasadas plokščias, jo didžiausia vertikale yra ne bokštai, o frontonas. Šonuose esantys kvadratiniai bokštai viršutiniame tarpsnyje tampa aštuonkampiais ir užsibaigia tokiomis pat viršūnėmis. Vidurinėje fasado dalyje per tris ketvirtadalius jo aukščio kyla kolonos su modifikuotais korintiniais kapiteliais. Segmentine viršūne užsibaigiantį frontoną puošia dvi kolonos ir lenkti skydai jo šonuose. Bokštų apatinių tarpnių plokštumas skaido piliastrai, fasado vertikales pabrėžia aukšti langai. Bokštų viduriniame tarpsnyje esančiose nišose įkomponuotos Benediktinų ordino steigėjo šv. Benedikto ir jo sesers šv. Scholastikos skulptūros. Viduje bažnyčios sienas remia stambūs pilioriai, kurių priekio ir šonų plokštumas skaido dvigubų ir trigubų briaunų piliastrai su modifikuotais korintiniais kapiteliais. Jie neturi voliotų, vietoje jų yra dantukai. Kaip yra teigęs V. Zubovas, tokia konstrukcija, kai skliauto slėgis liunetėmis ir paraminėmis arkomis užkrautas pilioriams, sudarė plonesnių sienų ir didesnių langų galimybę. Todėl bažnyčia yra, kaip tai būdinga rokoko stiliui, šviesi. Banguotų formų vargonų chorą ir vidurinius piliorius jungia du šonuose esantys profiliuotų formų balkonai-galerijos.

Kol kas sunku nustatyti, kiek nuo pastatymo laikų pasikeitė šios bažnyčios architektūrinės formos. Visas pastato konstruktyvas išliko, pakito tik kai kurie elementai. 1875 m. rugpjūčio mėnesį Kražiuose lankėsi ir bažnyčią nupiešė Napoleonas Orda (1807–1883). Šio dailininko piešiniai vėliau buvo litografuoti, išleisti albumais. N. Ordos piešinyje matome Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią nuo miestelio pusės [3, 277]. Teritorija aptverta mūro siena, priešais bažnyčią – puošnūs barokiniai vartai. Pagrindinio bažnyčios fasado viršutinė dalis gerokai skiriasi nuo dabartinio. Bokštų viršutiniai tarpniai yra ne aštuonkampiai, o kvadratiniai ir užsibaigia keturšlaičiais stogeliais. Siekiant formų lengvumo, viršutiniai tarpniai siauresni, kampai akcentuoti piliastrais, kurie užsibaigia nepasiekę pastogės linijos. Skiriasi ir kai kurios frontono formos: vietoje dabartinių šoninių skydų matome lenktas voliotas, frontone esanti niša turi balkoną, o pats frontonas užbaigtas lenktu šalmu.

Po beveik 20 metų nuo N. Ordos piešinio, kai bažnyčią buvo planuojama griauti, 1893 m. Kauno gubernijos architektas Nikolajus Andrejevas ją apmatavo ir sudarė brėžinius. Jie buvo reikalingi bažnyčios griovimo sąmatai sudaryti. Šiuose A. Miškinio paskelbtuose brėžiniuose [4, 251] bažnyčios pagrindinis fasadas labiau primena dabartinį, negu N. Ordos nupieštą. Bokštų viršutiniai tarpniai aštuonkampiai, frontono viršūnė užsibaigia segmentiniu skydu. Neliko balkono ir voliotų frontono šonuose. Iš N. Andrejevo brėžinių matome, kad bažnyčios šonas vienuolyno pusėje buvo „apaugęs“ smulkiais pastatais, vienuolyno namas – vienaukštis (N. Ordos piešinyje – aukštesnis). Sunku pasakyti, ar N. Orda savo piešinyje kai kuriuos fasado elementus pakeitė į jam priimtinesnius, ar fasadas buvo pakeistas XIX a. pabaigoje. V. Zubovas manė, kad aštuonkampiai bokštų tarpniai buvo suprojektuoti T. Žebrausko. Tokie jie derinasi su Jėzuitų bažnyčios bokštu.

KRAŽIAI PO XX A. ANTROSIOS PUSĖS

Buvusių Kražių didybę šiandien mena tik T. Žebrausko projektuota bažnyčia ir išlikęs kolegijos pietinis korpusas. Jame po Antrojo pasaulinio karo gyveno žmonės. 1967 m. pastato antrame aukšte buvo įsteigtas Kražių vidurinės mokyklos bendrabutis bei metalo ir medžio dirbtuvės, o pirmame aukšte įrengta 13 butų [1, 121].

Kražių Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia ir Kristaus skulptūra jos prieigose. 2008 m.

Kražių bažnyčios šventoriaus vartai iš bažnyčios pusės. 2008 m.

XX a. viduryje Lietuva patyrė didelius politinius sukrėtimus. Šalyje praeičiai didesnis dėmesys pradėtas skirti tik po 1967 m. balandžio 15 d., kai LTSR Aukščiausioji Taryba patvirtino Kultūros paminklų apsaugos įstatymą. 1969 m. Kražiai buvo įtraukti į vietinės reikšmės urbanistikos paminklų, o 1971 m. kolegijos pastatas, benediktinų bažnyčia, šventoriaus tvora ir koplyčia – į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašus. Tai sudarė galimybę istorijos ir architektūros specialistams pradėti išlikusių Kražių istorijos ir kultūros paminklų tyrimus. 1970 m. pasirodė pirmieji A. Miškinio straipsniai apie Kražius „Statyboje ir architektūroje“ (1970, 10 ir 1972, 2); 1975 m. pirmąsias perkasas kolegijos teritorijoje ištyrė archeologai Albertas Lisanka ir Stasys Patkauskas.

XX a. 9 deš. kolegijos teritorijoje dirbęs archeologas, dabartinis Klaipėdos universiteto rektorius Vladas Žulkus tyrė išlikusio pastato mūrus (plytas, jų rišimo būdus, rišamąsias medžiagas) ir nustatė, kad išlikęs korpusas yra pati seniausia kolegijos dalis – Radvilos pilies korpusas [9, 23]. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, į privačias rankas patekusi namu ilgą laiką nebuvo rūpinamasi. Kad istorinis pastatas nesunyktų, Kelmės rajono taryba nusprendė namą išpirkti. Tai ir buvo padaryta.

Artėjant Kražių paminėjimo istoriniuose šaltiniuose 750 metų sukakčiai, Kražių Kolegijos aikštėje buvo vykdomi tyrimai, atlika daug rekonstrukcijos darbų. Restauruojant išlikusį korpusą (pro-

(Nukelta į 69 p.)